

Dicht op de huid. Reconstructie van een 17e-eeuws leven aan de hand van brieven, archiefstukken en literatuur

G.R.W. Dibbets, *Joannes Vollenhove (1631-1708) dominee – dichter. Een biografie*. Hilversum: Verloren, 2007. 439 p., ill. ISBN 9789087040031. Prijs: € 39,00.

Over gebrek aan aandacht heeft de zeventiende-eeuwse predikant-dichter Joannes Vollenhove de laatste jaren niet te klagen. Zo kreeg hij een ruimbemeten aandeel in het in 2008 verschenen deel van de nieuwe Nederlandse literatuurgeschiedenis, *Een nieuw vaderland voor de muzen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1560-1700* van K. Porteman en M.B. Smits-Veldt. En in 2007 werd Vollenhove al eens in de schijnwerpers gezet door G.R.W. Dibbets, in *Joannes Vollenhove (1631-1708) dominee – dichter. Een biografie*. Deze studie is niet opgenomen in de literatuurlijst van *Een nieuw vaderland voor de muzen*; de twee publicaties zullen elkaar net gekruist hebben.

Porteman en Smits-Veldt leggen de nadruk op twee aspecten van Vollenhoves dichterschap: de effecten van de dichotomie 'predikant-dichter', en de betekenis van Vollenhoves sociale contacten voor zijn dichterlijke activiteiten. Vollenhove voelde zich als predikant in de publieke kerk geroepen een grote doelgroep te stichten, maar tegelijkertijd wenste hij ook de intellectuele gelovige te bereiken met zijn poëzie, en mee te doen met de literaire elite. Met zijn eerste, meditatief getinte gedicht de *Kruistriomf* (1656) oogstte hij onmiddellijk veel lof. Naar aanleiding van het lezen van de *Kruistriomf* zou Vondel zelfs gezegd hebben dat hij in Vollenhove 'één van zijn zonen in de kunst' herkende. Voor het grote publiek schreef Vollenhove vooral gezangen en gelegenhedsgedichten. Zijn werk werd in 1685/6 gebundeld in *Poëzy*, en verscheen opnieuw in de achttiende eeuw onder de titel *Kruistriomf en gezangen* (1750). Porteman en Smits-Veldt belichten niet alleen de tweespalt in Vollenhoves dichterschap, maar schetsen ook de contouren van diens 'wijdvertakt sociaal netwerk'. Na zijn theologiastudie (die hij in Groningen afrondde bij Samuel Maresius) was Vollenhove korte tijd predikant in Vledder en Zwolle. Daarna stond hij bijna veertig jaar in Den Haag, waar hij een gedegen reputatie opbouwde die hem onder meer een eredoctoraat van de universiteit van Oxford opleverde. Binnen het sociale netwerk dat hij in al die jaren opbouwde, hield hij zich bezig met onderwerpen als taalhervorming, literatuurkritiek en (Haagse) politiek (*Een nieuw vaderland voor de muzen*, p. 760-761; 836-837).

Dibbets heeft in *Joannes Vollenhove* dezelfde aandachtspunten als Porteman en Smits-Veldt, maar toch kan zijn werk in geen enkel opzicht een dubblure genoemd worden. De basis van Dibbets' studie wordt namelijk gevormd door grootschalig, vernieuwend onderzoek naar nog niet eerder bestudeerde bronnen die betrekking hebben op Vollenhoves leven en werk. De belangrijkste meerwaarde is gelegen in het

spuurwerk dat Dibbets in de loop van een aantal decennia heeft gedaan. Hij wist een groot deel van Vollenhoves correspondentie te traceren in kerkelijke, lokale en private archieven. Die correspondentie is, net als Vollenhoves poëzie en preken, door Dibbets nauwgezet doorzocht op informatie. Al die informatie is geplaatst in de historische context: namen en achtergronden van al degenen die Vollenhove noemt, zijn uitgezocht, waardoor het bijvoorbeeld mogelijk werd de specifieke aard van Vollenhoves sociale contacten te duiden. Hoewel predikant in de gereformeerde kerk, blijkt Vollenhove verrassend interconfessioneel geïnteresseerd en georiënteerd: hij had bewondering voor de katholieke Vondel, correspondeerde met de remonstrantse Geeraert Brandt, en instrueerde tegelijkertijd zijn geloofsgenoten in preken over godsdienstige en politieke kwesties vanuit een uitgesproken contraremonstrants standpunt. In ambtelijke sferen – in preken met name – dreef zijn liefde voor de Oranjes hem tot polemische uitlatingen, maar in persoonlijke contacten toonde hij zich vaak ruimdenkend en bereid tot het zoeken van het compromis.

Die zeer nauwkeurige reconstructie van Vollenhoves drijfveren, inzichten en netwerken maakt Dibbets' werk tot een bijzonder fenomeen. Met het analyseren van zoveel, en zo gevarieerd materiaal – naast brieven, gedichten en preken heeft Dibbets bijvoorbeeld ook schilderijen, een dagboek, taalkundige traktaten en de boedelinventaris van Vollenhove bestudeerd – is de handel en wandel van deze zeventiende-eeuwse predikant op unieke wijze blootgelegd. In die zin vormt *Joannes Vollenhove*, hoewel Dibbets dit zelf niet tot het uitgangspunt van zijn onderzoek heeft gemaakt, een aanvulling op de in 1996 verschenen studie van S. Stegeman, *Patronage en dienstverlening. Het netwerk van Theodorus Janssonius van Almelooven (1657-1712) in de Republiek der Letteren*. In die studie deed Stegeman verslag van onderzoek naar de in het Latijn gestelde correspondentie van een van de minder prominente geleerden uit de zeventiende- en achttiende-eeuwse Republiek der Letteren, Theodorus Janssonius van Almelooven. Door diens correspondentie en contacten te bestuderen, belichtte Stegeman de minder elitaire kant van de Republiek der Letteren. Dibbets heeft ditzelfde kunnen doen voor een andere deelnemer aan die Republiek, zij het dat hij in veel meer detail kan ingaan op de persoonlijke omstandigheden van Vollenhove, omdat hij anders dan Stegeman ook over de privé-correspondentie van zijn studieobject kon beschikken. Persoonlijke voorkeuren en familiale kwesties bleken in het zoeken naar een plaats in de Republiek der Letteren voor Vollenhove soms van groot belang.

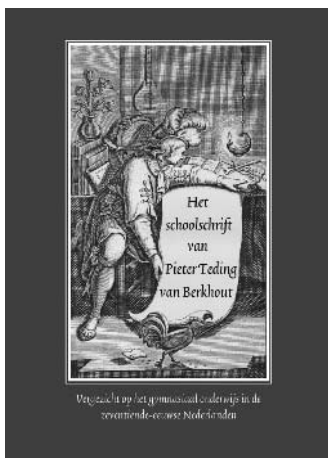
Dibbets' studie vormt ook een zeer waardevolle aanvulling op L. Kooijmans' *Vriendschap en de kunst van het overleven in de zeventiende en achttiende eeuw*, verschenen in 1997, ook weer omdat Dibbets met zoveel precisie uitspraken kan doen over de verhoudingen, gewoonten en gebruiken in de vriendschappen die Vollenhove aanging. Het interconfessionele karakter daarvan valt op, maar ook de kritische ondertoon. Vollenhove lijkt door Dibbets nauwelijks of niet betrappt op het onderhouden van contacten louter en alleen om diplomatieke redenen. Waar Kooijmans veronderstelt dat veel vriendschappelijke netwerken uit de zeventiende eeuw vooral tot doel hadden een sociaal-economisch vangnet te bieden in tijden waarin dergelijke steun van lokale en nationale overheden nog ontbrak, daar lijken Vollenhoves interesses toch vooral voort te komen uit minder zakelijke, en zelfs affectieve overwegingen. 'Geestverwantschap' met Brandt was bijvoorbeeld belangrijker dan het voor- of nadeel dat deze vriendschap in sociaal opzicht mogelijk zou kunnen opleveren.

Het is enerzijds te betreuren dat Dibbets bestaande studies zoals die van Stegeman en Kooijmans niet meer als kader van zijn werk gebruikt heeft. Sommige van zijn bevindingen over Vollenhove lijken aanleiding te geven tot het nuanceren of zelfs tegenspreken van conclusies die eerder over zeventiende-eeuwse vriendschappen en netwerken werden getrokken. Anderzijds is dat ook weer het sterke punt van Dibbets' aanpak: omdat hij zo nauwgezet en grondig analyseert, en de lezer geen conclusies opdringt, staat het ieder vrij zijn eigen oordeel over het materiaal te vormen. Wie een biografie wil schrijven, zoals Dibbets zich ten doel stelde, moet zich misschien juist niet te veel laten beknellen door modieuze invalshoeken en vraagstukken, maar vrijelijk het object van studie in zoveel mogelijk detail beogen te beschrijven, om ook toekomstige generaties stof tot nadenken te bieden. Zoals het zich nu laat aanzien, biedt *Joannes Vollenhove* naast een biografie ook een inkijkje in de vroegmoderne mentaliteit en omgangsvormen, in literaire ambities en praktijken, in de marketingstrategieën van uitgevers, in theologische en politieke disputen. En waarschijnlijk bevatten de studie, en het materiaal waarop die gebaseerd is, nog zoveel meer. Hopelijk wordt de biografie over niet al te lange tijd door Dibbets nog aangevuld met de integrale publicatie van al het briefmateriaal van Vollenhove, zodat ook het bronnenmateriaal de komende generatie onderzoekers ten dienste zal staan.

ELS STRONKS

Huiswerk (?) in de zeventiende eeuw: het schoolschrift van Pieter Teding van Berkhout

A. Frank-van Westrienen, *Het schoolschrift van Pieter Teding van Berkhout. Vergezicht op het gymasiaal onderwijs in de zeventiende-eeuwse Nederlanden*. Hilversum: Verloren, 2007. 288 p., ill. ISBN 978-90-6550-980-2. Prijs: € 29,00.

Dankzij het bestaan van de gedrukte *Schoolordre* van 1625 beschikken we over relatief veel informatie met betrekking tot de organisatie van het onderwijs in de (Noordelijke) Nederlanden tijdens de zeventiende eeuw. Bij gebrek aan anderzortige bronnen is het echter niet altijd duidelijk in hoeverre de algemene richtlijnen in de dagelijkse praktijk toegepast werden en op welke manier de leerlingen in werkelijkheid de aangeboden leerstof verwerkten. De voorliggende monografie van historica Frank-van Westrienen biedt dan ook een bijzonder welkome bijdrage tot het vakgebied, daar ze tot doel heeft een bron te ontsluiten die ons een unieke blik gunt op de activiteiten van een leerling van een zogenaamde Latijnse school. De bron in kwestie is een 'schoolschrift' dat momenteel berust in het

Nationaal Archief in Den Haag, en waarschijnlijk tussen 1659 en 1660 werd volgeschreven door Pieter Teding van Berkhout (1643-1713). Het schrift beslaat meer